

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС.
СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 437.61/.64-053.2

Ватула Олена Миколаївна,
аспірант відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького
права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0009-0006-6068-9323

**УРАХУВАННЯ ДУМКИ ДИТИНИ ПРИ ВИРІШЕННІ СПОРУ
ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ**

У статті проаналізовано норми вітчизняного та міжнародного законодавства, що регламентують питання участі дитини у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав. Акцентовано увагу на наукових поглядах провідних психологів, які вивчають особливості дитячої психіки з метою визначення ступеня зрілості особи як критерію її можливої участі в зазначених спорах. Виявлено колізійні положення нормативно-правових актів з питань щодо участі дитини та врахування її думки у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав і запропоновано зміни для їх подолання.

Ключові слова: права дитини, позбавлення батьківських прав, залучення дитини до вирішення сімейних спорів, особистісна зрілість, зарубіжне законодавство, сімейне законодавство, роль психолога, зміни до законодавства.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство – це ті соціальні цінності, які захищаються будь-якою правовою державою і є одними з рушійних сил її розвитку. При створенні сім'ї найбільш уразливими об'єктивно стають діти. На жаль, непоодинокими є випадки, коли дії батьків становлять небезпеку для власних нащадків, де передусім страждає дитина, для якої це не лише серйозне емоційне потрясіння, а й ускладнюючий фактор на шляху до перетворення її на повноцінну дієздатну особистість. У таких ситуаціях правові держави пріоритетними визначають інтереси дитини і нерідко для того, щоб її захистити потрібно припинити неправомірний вплив недобросовісних батьків на свою дитину.

Наразі для врегулювання питання обмеження негативного впливу батьків на своїх дітей у вітчизняному праві, як і праві багатьох розвинених країн, існує інститут позбавлення батьківських прав. Складність такого правового інструменту полягає насамперед у моральному аспекті. Природно, що діти емоційно залежні від дорослих навіть тоді, коли останні до них агресивно ставляться. Крім того, ініціювання зацікавленими особами питання про позбавлення батьківських прав може мати прихований маніпуляційний характер. Особливо, якщо йдеться про конфлікт інтересів

© Vatula Olena, 2024

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2024.1\(63\).21](https://doi.org/10.36486/np.2024.1(63).21)

Issue 1(63) 2024

<https://naukaipravoohorona.com/>

матері та батька. Прийняття рішення в цих справах безпосередньо впливає на життя дітей, їх емоційний стан і здоров'я тощо. Саме тому, спори про позбавлення батьківських прав мають чітко регулюватися. При цьому важливу роль у вирішенні зазначених питань відіграють думки, слова та емоції дитини, які слід ретельно зафіксувати і врахувати.

Досліджуючи нормативно-правові акти щодо позбавлення батьківських прав, ми вбачаємо, що механізм взяття до уваги думки дитини не забезпечений належною правовою регламентацією, більше того, ми зіткнулися з тим, що теоретична і практична колізія виникає через відсутність легального визначення такого базового поняття, як «батьківські права». Зазначене перешкоджає об'єктивному та неупередженому вирішенню сімейних спорів і часто призводить до психологічних травм у дитини. Отже, ми спостерігаємо потребу в перегляді та вдосконаленні наявної нормативної бази, яка регулює права батьків стосовно своїх дітей та визначає порядок врахування думки дитини при вирішенні спорів щодо позбавлення батьків їхніх прав.

Метою статті є виокремлення проблемних питань, які виникають при врахуванні думки дитини у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав, а також формулювання пропозицій щодо їх подолання.

Відсутність легального визначення поняття батьківських прав у сімейному законодавстві змушує дійти такого висновку, на якому наголошує Л.В. Красицька, а саме, що батьківські права як елемент змісту батьківських правовідносин мають свою специфіку, зумовлену тим, що батьківські права є збірним поняттям, яке охоплює весь комплекс суб'єктивних прав, що належать певній людині (матері, батькові дитини), заснованих на походженні дитини від цієї особи [1; 2, с. 628]. Отже, батьківські права охоплюють окремі суб'єктивні права в різних галузях: переважне право на виховання, право бути законним представником дитини в суді, право на соціальні пільги та виплати, право на відпустку для догляду за дитиною та інші права, передбачені численними законними та підзаконними нормативно-правовими актами.

Відсутність у законодавстві чіткого визначення батьківських прав та їх складових не завадило законодавцю прописати процедуру їх позбавлення. Підстави для цього передбачені ст. 164 Сімейного кодексу України і наведений перелік є вичерпним [1]. Проте при вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав постає необхідність встановити наявність таких підстав, охарактеризувати вчинювані батьками діяння, які можуть свідчити, наприклад, про ухилення від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини. Зокрема, відповідно до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства», батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини [3]. Сюди належать фізичний, інтелектуальний, моральний, культурний, духовний та соціальний аспекти. Це може передбачати відвідування навчального закладу чи різноманітних гуртків, забезпеченість шкільним приладдям, відсутність домашнього насильства в сім'ї та інші фактори, наявність чи відсутність яких найкраще підтвердить сама дитина, оскільки сім'я це зазвичай закритий соціальний інститут.

Варто зазначити, що вітчизняний законодавець ст. 171 Сімейного кодексу України забезпечив право дитини бути вислуханою при вирішенні спору щодо її виховання,

місця проживання [1]. Проте тут же встановив два обмеження: якщо дитина може висловити свою думку й те, що суд має право постановити рішення всупереч її думки в разі, якщо цього вимагають її інтереси. Такі формулювання вбачаються доволі розмитими, що на практиці може створювати підґрунтя для маніпуляцій, які зашкодять дитині. І знову виникають запитання: «Як суд визначить, чи може дитина висловити свою думку?», «Як суд визначає коло її інтересів?». Відсутність будь-якого роз'яснення стосовно цього може негативно вплинути на вирішення спору, адже не буде достатньо акцентовано увагу на фактичних обставинах справи.

Якщо ми звернемося до міжнародних нормативно-правових актів, то в них ситуація загалом аналогічна. У ст. 145 Цивільного кодексу Італії вказано про те, що в разі недосагнення домовленості між чоловіком та жінкою в сімейному спорі кожен із подружжя може вимагати втручання судді, який, вислухавши думки подружжя, а за потреби – спільних дітей, що досягли 12-річного віку, сприятиме ухваленню справедливого рішення [4]. Коли ж спір стосується вибору місця проживання, то згідно зі ст. 316 цього кодексу чи іншими істотними умовами суддя зобов'язаний вислухати дитину, яка досягла 12-річного віку [4]. Такої самої позиції дотримуються і в деяких штатах Сполучених Штатів Америки. Зокрема, доречним прикладом є норма Сімейного кодексу Техасу, де суд зобов'язаний вислухати дитину, яка досягла 12 років [5]. Проте тут, як і в Україні, думка дітей не ключова в прийнятті рішення щодо спору, вона є лише дорадчим джерелом інформації, що свідчить про недосконалість законодавства. Адже диспозитивність прийняття до уваги думки того, чий інтереси вирішуються, може призвести до перетворення цієї процедури на формальність, коли зауваження батьків та погляди судді стануть єдиними вирішальними факторами для визначення майбутнього дітей без урахування їх справжніх інтересів.

Зовсім іншого погляду дотримуються естонські законодавці. Так, у ст. 138 Сімейного кодексу Естонії зазначено, що в разі, коли дитина досягає 14 років, її думка є обов'язковою при вирішенні питань опікунства [6]. Як убачається, тут ситуація прогресивніша, проте не зовсім правильна. У всіх наведених вище прикладах кардинально відрізняється підхід до вирішення сімейних спорів за участю дитини, оскільки законотворці різних країн не доходять згоди щодо мінімального віку, з настанням якого дитину можна залучити до вирішення таких делікатних спорів. Проте жодні закони розглянутих нами держав не беруть до уваги особистість дитини, її психологічний та інтелектуальний стан, фізичний розвиток. Коли її думку можна враховувати? Який вік є оптимальним для взяття участі у врегулюванні спору?

Відповідно до міжнародного права у ст. 3 Європейської конвенції про здійснення прав дітей 1996 року дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами, використання яких вона може вимагати: отримувати всю відповідну інформацію, отримувати консультацію та мати можливість висловлювати свої думки, бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення [7]. Тут дитині гарантується, окрім права висловлюватися, ще й право отримувати всю необхідну інформацію, проте сама особа

дитини, яка має такі права, теж чітко не визначена. Перекладання цього зобов'язання на внутрішнє законодавство не дає змоги уникати неоднозначності та якісно вирішувати складні сімейні спори.

Фундаментальним документом, який декларує права дітей, є Конвенція про права дитини 1989 року. Відповідно до її ст. 12 держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. Тут же гарантується її право бути заслуханою в будь-якому судовому розгляді, що її торкається [8]. А отже, можна вже більш конкретно виокремити випадки, коли думку дитини необхідно враховувати при вирішенні сімейних спорів, у тому числі й про позбавлення батьківських прав. Ключовими виступають два фактори: вік та зрілість. Перефразувати статтю Конвенції можна так: «Думку дитини у будь-яких судових розглядах, що її стосуються, враховувати необхідно тоді, коли дитина досягла достатнього для цього віку та зрілості». Якщо аспект віку певною мірою досліджено в законодавствах різних держав, то, що потрібно вбачати під зрілою особою, зрозуміти не просто.

Для багатьох людей «зрілість» – відносно абстрактне поняття, яке аж ніяк не можна застосовувати при готуванні законопроектів чи підзаконних актів. Тому з метою введення такого елемента в законодавство й остаточного формування потенційних правових механізмів регулювання участі дитини у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав слід брати до уваги наукові висновки провідних світових психологів різних часів, зіставити їх, знайти спільні риси й зрозуміти, коли людину вже можна назвати особистістю.

Найбільш значний вклад у вивчення окресленого питання зробив американський психолог Абрагам Маслоу. Загалом психологічно зрілою особистістю він вважав людину, яка актуально сприймає реальність; не зважає на забобони та стереотипи; приймає себе та інших такими, які вони є; ставить перед собою життєві завдання та намагається їх виконати; незалежна від зовнішніх факторів, проте розуміє свій зв'язок із суспільством; готова вчитися новому й пізнавати світ; критично ставиться до культури, до якої належить; має стійкі моральні норми [9]. Відомий учений дав початок розвитку науки про особистість, вибудувавши модель абсолютно зрілої особи, до ідеалів якої має прагнути кожна людина.

Найбільш ґрунтовно перелік особистісної зрілості подано в дослідженні вітчизняного психолога О.С. Штепи. Наведений перелік вона називає «пропріумом зрілої особистості», тобто це ті фактори, які роблять людину унікальною. До них належать: відповідальність, децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, синергічність [10, с. 8]. Тобто зрілою особистістю вона вважає людину, яка встановлює для себе сенс життя, розуміє та сприймає свою ідентичність, відповідальна за свої вчинки та слова, поважає інших членів суспільства та легко знаходить з ними контакт. Окрім того, О.С. Штепа розмежовує психологічну та особистісну зрілість. Остання є більш глибинною та характеризується наявністю якісного новоутворення – здатністю

до самопізнання [11, с. 28]. Це основний аспект самоконтролю, без якого неможлива толерантність, відповідальність та контактність стосовно інших особистостей. Особистісно зріла особа спостерігає за своїми діями, вчинками, думками та почуттями. Вона чітко розуміє життєву ситуацію і буде певну модель поведінки в різних випадках.

Важливо при характеристиці дитини зосередити увагу на її ставленні до оточення. Потрібно зауважувати чи здатна вона приймати людей такими, які вони є, чи не схильна вона нав'язувати свої уявлення іншим, чи здатна вона любити. Адже, як зазначає Е. Фромм, любити здатна не кожна людина, оскільки любити означає проявляти продуктивну активність, виражати себе більш яскраво, дати іншому більше та викликати активність у відповідь [12, с. 73]. Так, прояви ненависті, егоїзму означають відсутність адекватної оцінки вчинків інших осіб, що призводить до викривленого сприйняття оточення та навколишнього світу загалом.

Потрібно акцентувати увагу на способі життя особи. Якщо вона закрита, малоактивна, то це означає відсутність якогось певного необхідного життєвого досвіду, який допомагає краще сприймати зовнішню інформацію, навчатися чомусь новому і, в результаті, нездатність висловити свою думку, якнайкраще представити свої інтереси перед оточенням, особливо якщо це нестандартна життєва ситуація. К. Роджерс пов'язує діяльність повноцінно функціонуючої особи з поняттям «гарне життя». В уявленні психолога людина, що живе «гарним життям», – це людина творча, яка живе більш повноцінно, з більшим проявом почуттів, бо вона має впевненість у собі, коли зустрічається з різноманітним сьогоденням [13, с. 78–79].

З огляду на дослідження відомих психологів можна дійти такого висновку, що при врахуванні думки дитини під час вирішення спорів про позбавлення батьківських прав варто зважати на характер дитини, чи були в неї конфлікти в сім'ї та серед її оточення і хто був їх винуватцем, чи має вона хобі, ким вона бажає стати в майбутньому і що для цього готова зробити, чи були в неї в житті ситуації, за які їй соромно чи прикро, в чому вона вбачає сенс життя загалом і конкретно для себе. Відповіді на ці запитання допоможуть психологу краще зрозуміти готовність дитини до участі у вирішенні сімейних спорів чи майбутніх судових процесах.

Аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що кожна держава встановлює певний мінімальний вік, з якого дитина має право висловлювати свою думку.

У психологів є таке поняття, як «психологічний вік», тобто це кількість років, які можна приписати людині відповідно до її способу думок та поведінки. Він характеризує особистісну зрілість особи й не завжди відповідає біологічному. Проте в законодавстві ми не можемо вказати цю міру як ключову, а відтак є потреба встановити мінімальний біологічний вік, коли дитину вже можна назвати достатньо зрілою особистістю. Масштабні дослідження з окресленого питання опублікував Е. Еріксон ще в 1950 році. Він виокремив п'ять періодів розвитку особистості дитини:

- період довіри (0–12 місяців) – дитина розпочинає пізнавати світ; формується довіра до батьків;
- період автономії (1–3 роки) – дитина навчається їсти, вдягатися, користуватися туалетом та самостійно пересуватися; формується сила волі;

- період ініціативи (3–7 років) – дитина активно пізнає світ, навчається взаємодіяти з іншими людьми та з речами, що її оточують; у неї формується почуття ініціативи;
- період продуктивності (7–12 років) – досягання перших результатів у навчанні, стосунках із ровесниками; усвідомлення власних умінь, розвиток загальних здібностей і практичних навичок;
- період ідентифікації (12–18 років) – остаточне формування власного «Я», свого місця у світі [14, с. 235–259].

Так, вимога досягнення 12 років у сімейному праві багатьох країн зумовлена тим, що відповідно до проведених ґрунтовних досліджень, саме в цьому віці людина починає розуміти своє місце у світі, в неї розвинуті комунікативні навички з іншими індивідами, формується характер та моделі поведінки. Тобто людина досягає первинної зрілості.

Подібну класифікацію віку подає у своїх дослідженнях ще один відомий учений Ж. Піаже. Він вважає, що в дитини 12–16 років триває стадія формальних операцій, коли формується спроможність оперувати абстрактними поняттями, логічно мислити, аналізувати наслідки й доходити висновків [15, с. 192]. Після її завершення дитина здатна самостійно робити свідомий вибір та відповідати за його наслідки. Наведений постулат враховано і в кримінальному та адміністративному законодавстві України, де вік, з якого настає відповідальність, становить 16 років.

Отже, оптимальний вік, при якому дитина може брати участь у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав, становить 12 років, оскільки дитина вже здатна висловити свою думку, логічно мислити та розуміти наслідки своїх дій та слів.

Питання участі дитини у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав не береться до уваги тоді, коли йдеться про відібрання дитини та передачу її під опіку держави. Це ситуація, коли безпосередньо вирішується майбутнє особи, а тому її участь має бути обов'язковою, лише за умови досягнення нею певного віку та ступеня зрілості. Такої думки дотримується і вітчизняний законодавець. У ст. 14 Закону України «Про охорону дитинства» зазначено, що під час вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховується думка та побажання дитини [3]. Причому, бажано, щоб суд переконався в тому, що дитина має змогу посправжньому висловити свою думку, не перебуваючи ні під чийм психологічним тиском [16, с. 125–126].

Цього можна досягнути тимчасово вилучивши батьків із зали суду. Однак перед цим з дитиною має попрацювати психолог, аби точно впевнитися, що вона не перебуває під глибинним впливом батька чи матері й у залі суду вона не буде висловлюватися від імені одного з них, навіть без їхнього безпосереднього перебування поряд.

З обов'язковою участю психолога погоджується і С. Бичкова, яка у своїй дисертації зауважує, що психолог зможе встановити вплив на дитину наявних у сім'ї проблем, що стали підставою для звернення до суду; проконсультує щодо вікових особливостей психічного розвитку дитини, стосовно якої вирішується питання про позбавлення батьківських прав, окремих психологічних станів, процесів, що можуть впливати на поведінку учасників справи [17, с. 183].

Подібне серйозне ставлення до таких справ викликане якраз врахуванням інтересів дитини. Відібрання її від сім'ї, в якій вона перебуває від народження, призводить до значної психологічної травми, позбавлення її звичної зони комфорту. В таких умовах, незалежно чи буде вона поміщена в дитячий заклад чи в прийомну сім'ю, в дитини розпочнеться відставання фізичного, психічного, інтелектуального розвитку [18, с. 227, 232]. Через це детальна регламентація процесу врахування думки дитини є необхідністю, аби в подальшому суспільство отримало повноцінну, особистісно зрілу, дієздатну особу.

Як уже зазначалося, участь психолога в таких спорах є обов'язковою. На жаль, українське законодавство наразі не встановлює якихось критеріїв до бажаючих стати психологами, чи хоча б критеріїв для тих з них, які мають працювати з дітьми.

При роботі з дітьми, в тому числі й при вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав, доцільно встановити певні правові вимоги до особи психолога. За основу можна взяти проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо системи охорони психічного здоров'я та послуг у сфері психічного здоров'я, при цьому додавши окрему спеціалізацію за фахом «Дитяча психологія», отримати який можна відпрацювавши на посаді клінічного психолога не менше трьох років. Наведені критерії дадуть змогу спеціалісту точно визначити ступінь зрілості дитини та надати необхідну рекомендацію для суду стосовно її майбутньої участі в судових процесах [19].

З метою формалізації зазначеного вище доцільним убачається уточнити положення Сімейного кодексу України та доповнити його новою статтею такого змісту:

«Стаття 171¹. Умови участі дитини у вирішенні спору

1. Врахування думки дитини при вирішенні спору, що стосується її життя, є обов'язковим при досягненні нею 14 років. У разі досягнення нею 12 років врахування думки дитини здійснюється за наявності відповідної рекомендації психолога.

2. Форма такої рекомендації визначається Кабінетом Міністрів України.

3. Заслуховування думки дитини відбувається за участю психолога та з тимчасовим видаленням обох батьків, усиновлювачів або опікунів із зали судового засідання».

За такої умови дитина перед безпосереднім слуханням буде проходити співбесіду із дитячим психологом, який визначить наявність та ступінь зрілості, а також надасть затверджену рекомендацію для суду. Більше того, хоча це безпосередньо не стосується суті нашого дослідження, зазначимо, що окремо варто вказати в процесуальному законодавстві на неможливість перебування психолога в родинних зв'язках із дитиною та/або інших зв'язках з батьками чи близькими родичами дитини.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що за умови правової невизначеності участі дитини у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав доцільно зважати на думку визнаних психологів, аби з'ясувати, коли ми можемо вважати дитину достатньо зрілою для участі в складних та емоційних судових процесах. Результати дослідження свідчать, що оптимальний вік для цього має бути 12 років у разі наявності в дитини достатніх ознак зрілості, які зможе виявити кваліфікований дитячий психолог. Отже, у законодавство потрібно вводити якісно нові правові механізми, які регламентуватимуть

процедуру участі дитини у вирішенні спорів про позбавлення батьківських прав, вимоги до психолога, який здійснюватиме досудову бесіду з дитиною, а також закріпити форму рекомендації, яку психолог надаватиме до суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20240101#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
2. *Красицька Л.В.* Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Ліра-К, 2014.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
4. Цивільний кодекс Італії: Закон Італії від 12.08.2015 р. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/codiceCivile> (дата звернення: 21.03.2024).
5. Сімейний кодекс Техасу: Закон Техасу від 09.12.2005 р. URL: <https://www.sll.texas.gov/assets/pdf/historical-statutes/1984-FA/1984-family-code-wests-texas-statutes-and-codes> (дата звернення: 21.03.2024).
6. Про сімейні відносини: Закон Естонії від 18.11.2009 р. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013016/consolide> (дата звернення: 27.03.2024).
7. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 27.03.2024).
8. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 27.03.2024).
9. *Maslow A.* Toward a psychology of being. 1th ed. Toronto: D. Van Nostrand Company (Canada), LTD, 1962.
10. *Шмена О.С.* Диспозиційна модель особистісної зрілості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка: Київ, 2006, С. 20.
11. *Шмена О.С.* Пропріум зрілої особистості. *Практична психологія та соціальна робота.* 2004. № 2. С. 26–35.
12. *Fromm E.* To have or to be? New-York, London: Continuum. 2008.
13. *Rogers C.* On becoming a person. A therapist's view of psychotherapy. New-York: Houghton Mifflin Company Boston. 1995.
14. *Erikson E.* Childhood and Society. 1th ed. New-York: W.W. Norton and Company, Inc., 1950.
15. *Piaget J.* Le langage et la pensee chez l'enfant. Paris: Denoël/Gonthier, 1986.
16. *Бордюг Т.* Участь малолітніх та неповнолітніх у цивілістичному процесі: дис. ... д-ра філософії: 081 / Київ. ун-т права НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2021.
17. *Бичкова С.* Психолого-правова характеристика позбавлення батьківських прав: дис. ... д-ра філософії: 053 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021.
18. *Прокоф'єва-Акопова С.О.* Психологічні особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Наука і освіта.* 2009. № 8. С. 227–233.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо системи охорони психічного здоров'я та послуг у сфері психічного здоров'я: проєкт закону від 28.06.2023 р. № 9433. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42173> (дата звернення: 27.03.2024).

REFERENCES

1. Simeinyi kodeks Ukrainy. "Family Code of Ukraine": Law of Ukraine dated January 10, 2002 No. 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20240101#Text> (Date of Application: 21.03.2024) [in Ukrainian].

2. *Krasytska, L.V.* (2014). Problemy zdiisnennia ta zakhystu osobystykh ta mainovykh prav batkiv i ditei. "Problems of implementation and protection of personal and property rights of parents and children": monograph. Kyiv: Lira-K Publishing House Lira-K [in Ukrainian].

3. Pro okhoronu dytynstva. "On the protection of childhood": Law of Ukraine dated April 26, 2001 No. 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (Date of Application: 21.03.2024) [in Ukraine].

4. Tsyvilnyi kodeks Italii. "Italian Civil Code": Italian Law of August 12, 2015. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/dettaglio/codici/codiceCivile> (Date of Application: 21.03.2024) [in Ukrainian].

5. Simenyi kodeks Tekhasu. "Texas Family Code: Texas Act of December 9, 2005". URL: <https://www.sll.texas.gov/assets/pdf/historical-statutes/1984-FA/1984-family-code-wests-texas-statutes-and-codes> (Date of Application: 21.03.2024) [in Ukrainian].

6. Pro simeini vidnosyny. "On family relationse: Law of Estonia of November 18, 2009. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013016/consolide> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

7. Yevropeiska konventsiiia pro zdiisnennia prav ditei. "European Convention on the Implementation of Children's Rights" dated January 25, 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

8. Konventsiiia pro prava dytyny. "Convention on the Rights of the Child" dated November 20, 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

9. *Maslow, A.* (1962). Toward a psychology of being. 1th ed. Toronto: D. Van Nostrand Company (Canada), LTD [in English].

10. *Shtepa, O.S.* (2006). Dyspozytsiina model osobystisnoi zrilosti. "Dispositional model of personal maturity": extended abstract of Candidate's thesis: 19.00.05 / Ivan Franko National University of Lviv. Kyiv. P. 20 [in Ukrainian].

11. *Shtepa, O.S.* (2004). Proprium zriloi osobystosti. "Proprium of a mature personality". *Practical Psychology and Social Work*. No. 2. P. 26–35 [in Ukrainian].

12. *Fromm, E.* (2008). To have or to be? New-York, London: Continuum [in English].

13. *Rogers, C.* (1995). On becoming a person. A therapist's view of psychotherapy. New-York: Houghton Mifflin Company Boston [in English].

14. *Erikson, E.* (1950). Childhood and Society. 1th ed. New-York: W.W. Norton and Company, Inc. [in English].

15. *Piaget, J.* (1986). Le langage et la pensee chez l'enfant. Paris: Denoël/Gonthier [in French].

16. *Bordiuh, T.* (2021). Uchast malolitnikh ta nepovnolitnikh u tsyvilistychnomu protsesi. "Participation of minors and minors in the civil process": Doctor's of philosophy thesis: 081 / Kyiv. University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; V.M. Koretsky Institute of State and Law. Kyiv [in Ukrainian].

17. *Bychkova, S.* (2021). Psyholoho-pravova kharakterystyka pozbavlennia batkivskykh prav. "Psychological and legal characteristics of deprivation of parental rights": Doctor's of Philosophy thesis: 053 / National Academy of Internal Affairs. Kyiv [in Ukrainian].

18. *Prokofieva-Akopova, S.O.* (2009). "Psychological features of orphans and children deprived of parental care". *Science and Education*. No. 8. P. 227–233 [in Ukrainian].

19. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo systemy okhorony psykichnoho zdorovia ta posluh u sferi psykichnoho zdorovia. "On the introduction of changes to some legislative acts regarding the system of mental health care and services in the field of mental health": draft Law of June 28, 2023 No. 9433. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42173> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

Vatula Olena,
PhD student of the Department of Civil Labour and Entrepreneurial
Law of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National
Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0009-0006-6068-9323

CONSIDERATION OF THE CHILD'S VIEWS IN DECIDING A TERMINATION OF PARENTAL RIGHTS DISPUTE

The article analyzes domestic and international legislation that regulates the child's participation in resolving disputes about the deprivation of parental rights. The issue of a child's participation in the resolution of such disputes has been identified as one that is not fully regulated. This lack of regulation is exemplified by the absence of a definition of "parental rights", as well as the absence of a defined age at which a child can become involved in such cases.

In order to ascertain the requisite level of maturity, a comprehensive examination was undertaken, encompassing the works of eminent Ukrainian and international psychologists. The researchers concur that a mature individual is capable of evaluating life situations in an appropriate manner, analysing them, understanding their position within them, and also acquiring the requisite communication skills, which enable them to express their interests in a competent manner. The aforementioned factors enable children to participate in complex legal proceedings and express their views, which must be taken into account by all relevant parties.

The works of Piaget and Erikson clearly demonstrate that a child already acquires the aforementioned qualities at the age of 12. However, in practice, this is not always the case. This is why the involvement of a psychologist is essential when resolving disputes about the deprivation of parental rights. Consequently, when introducing new legal mechanisms, it is necessary to set out requirements for a child psychologist. This will ensure that the child's qualities are professionally assessed and that the court is provided with a reasoned recommendation regarding the consideration of the opinion of a minor.

This approach has resulted in the establishment of legal mechanisms that delineate with precision the age at which a minor may be involved in resolving matters pertaining to the deprivation of parental rights. Furthermore, it delineates the qualifications and competencies that professionals engaged in this field must possess, as well as the procedures for amending the Family Code of Ukraine.

Keywords: children's rights, deprivation of parental rights, involvement of a child in resolving family disputes, personal maturity, foreign legislation, family legislation, the role of a psychologist, changes in legislation.

Отримано 02.04.2024